

73

Joaquim Menacho

**«PERQUÈ APAREGUI
LA DIVINITAT QUE TREBALLA
EN NOSALTRES»**
Recull de textos de Josep M. Pañella

**«PERQUÈ APAREGUI LA DIVINITAT
QUE TREBALLA EN NOSALTRES»**

RECULL DE TEXTOS DE JOSEP M. PAÑELLA

Joaquim Menacho

PRÒLEG (<i>de Teresa Forcades</i>)	3
INTRODUCCIÓ	5
1. UNA MIRADA SITUADA	9
2. UNA ANÀLISI TRANSFORMADORA	13
3. UNA FONT MÍSTICA	21
4. CONCLUSIÓ	29

Josep M. Pañella Mora, sj., com a rector de la parròquia de Sant Pere Claver del Poble Sec (Barcelona) va participar en la creació d'Arrels Fundació, entitat dedicada a l'atenció de persones sense llar. Més tard, fou destinat a la parròquia de la Mare de Déu de Bellvitge (L'Hospitalet de Llobregat), on va participar en la creació de la Fundació La Vinya. Va escriure «Apropant-me als exclosos», un text inèdit que és el que està en la base d'aquest quadern.

Joaquim Menacho Solá-Morales, professor associat a l'Institut Químic de Sarrià (IQS). Col·laborador del grup LACS (Laboratori d'Anàlisi i Crítica Social). Va ser director adjunt de Cristianisme i Justícia. Ha publicat amb la col·lecció Quaderns *El rept de la terra. Ecologia i justícia en el s. XXI* (Quadern 89) i *El cel pot esperar?* (Quadern 119). És membre de l'equip de Cristianisme i Justícia.

Aquest quadern compta amb la col·laboració de la Direcció General d'Afers Religiosos del Departament de Governació i Relacions Institucionals

Generalitat de Catalunya
**Departament de Governació
i Relacions Institucionals**

Edita Cristianisme i Justícia - Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
Tel. 93 317 23 38 - info@fespinal.com - www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Edicions Rondas S.L. - Depòsit Legal: B 8.899-2014
ISBN: 978-84-9730-333-0 - ISSN: 2014-6531 - ISSN (ed. virtual): 2014-6558
Abril 2014

Correcció i revisió del text: Eulàlia Nuet Badia
Maquetació: Pilar Rubio Tugas

La Fundació Lluís Espinal li comunica que les seves dades estan registrades a un fitxer de nom BDGACIJ, titularitat de la Fundació Lluís Espinal. Només es fan servir per a la gestió del servei que li oferim i per mantenir-lo informat de les nostres activitats. Pot exercir els drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició dirigint-se per escrit a c/ Roger

Josep M. Pañella va ser el primer que em va parlar de Jesús d'una manera que em va afectar. Llavors tenia només quinze anys. En el context d'un recés escolar de cap de setmana en Josep M. ens va proposar la lectura solitària i silenciosa durant més de dues hores de diversos fragments de l'Evangeli. Com a bon deixeble de sant Ignasi, va afegir la indicació que en el moment que sentíssim que el text ens afectava personalment, ens aturéssim i simplement ens quedéssim en silenci, sentint i escoltant.

Va ser ell també qui em va deixar el primer llibre de teologia que vaig llegir: *Jesucrist llibertador*, de Leonardo Boff. Encara recordo la tapa, que era vermella i tenia al centre una reixa negra que es trencava. Em va explicar de manera senzilla la seva vocació: un dia, quan era adolescent, es va mirar les mans esteses davant d'ell, buides, i va comprendre que Déu el cridava a posar-les al servei dels altres.

A la parròquia de Sant Pere Claver del Poble Sec (Barcelona), amb ell primer com a vicari i després com a rector, vaig experimentar durant més de deu anys l'immens goig de compartir la fe en comunitat. Aquest descobriment em va deixar convençuda que hem estat creats per estimar-nos els uns als altres tal com Jesús ens va estimar. És a dir, del tot i sense condicions, o com diu sant Benet: suportant-nos mútuament les ferides, tant físiques com morals, fins que Déu ens porti junts cap a la vida eterna (Regla Benedictina, cap. 72).

Josep M. va morir sobtadament un matí, el dia 3 de setembre del 2009. El fragment de l'Evangeli corresponent a aquell dia conté la frase que va marcar la seva ordenació sacerdotal, la frase que em va ensenyar un dia escrita en majúscules damunt una foto on estava amb altres companys jesuïtes i amb el mar com a rerefons. La frase era «D'ara endavant, us faré pescadors d'homes» (Lc 5,10). Recordo que aquesta frase no em va entusiasmar gaire: «És el contrari de Boff, en lloc d'alliberar els homes, els volem atrapar en una xarxa?». Però, no és pas el contrari, em vaig dir. I ho va demostrar de l'única manera que es demostren les coses: creant al seu voltant, allà on passava, espais de solidaritat on els exclosos són reconeguts com a predilectes de Déu i sagrament de la seva presència.

Teresa Forcades o.s.b

Josep M. Pañella no va ser famós, però va ser important per a molta gent. La seva mort sobtada ens va deixar, als qui el vam conèixer, amb aquella mena de perplexitat que no entén com el món pugui seguir rodant sense persones com ell.

La seva vida i la seva obra han impactat moltes persones. Jesuïta, va viure des de l'any 1973 fins al 1997 al barri del Poble Sec de Barcelona, a prop del Port i de Ciutat Vella, atenent la parròquia de Sant Pere Claver, des d'on va impulsar la creació de l'actual Arrels Fundació, dedicada a l'atenció a les persones sense llar. Només aquest servei ja mereix el record i reconeixement, i justifica l'edició d'aquest quadern. Però creiem que no es tracta només d'això. La vida d'una persona que, tot i la seva modèstia, deixa darrere seu una estela tan significativa porta de seguida a preguntar-nos per les fonts d'on va beure, pels seus referents i per l'origen de tanta energia entregada. En aquestes pàgines ens agradaria poder aportar algunes pistes per a la resposta. Ens hauria agradat intentar aquí alguna cosa

que s'aproximés a una «semblança espiritual», però creiem que no disposàvem de la convenient perspectiva per a fer-ho. El que ha arribat a les nostres mans és un escrit seu titulat «Apropant-me als exclosos» i subtitulat «Reflexions sobre l'exclusió i la injustícia», que porta data de 1999, i en el qual es recull tota una reflexió sobre el treball amb els exclosos, mirat des de la perspectiva ja madura de molts anys de treball.

«Apropant-me als exclosos» és un escrit de 170 pàgines en el qual J. M. Pañella recull, ordena i articula el seu pensament. Ell mateix el presenta així, en el pròleg:

Crec que, no he deixat mai de reflexionar. Però sempre ha estat «sobre la marxa» intentant resoldre el que la quotidianitat anava plantejant. [...]

Ara, mentre visc aquest curs sabàtic (1997-98) i durant l'hivern següent (1998-99) inevitablement m'ha sorgit la necessitat d'expressar alguna cosa de tot el que he viscut aquests anys anteriors. Disposo de temps, de tranquil·litat i de lectures suggeridores, perquè hagi brollat en mi la necessitat quasi imperiosa de reflexionar de forma global, de transcriure un recull de vivències i d'intentar plantejaments de futur, per a mi i per al món de la marginació (pàg. 1).

L'escrit, després d'una breu presentació, comença amb una primera part d'introducció i fonamentació. La resta desenvolupa l'exposició amb una estructura de veure-jutjar-actuar, segons els seus títols: l'exclusió social; causes i responsabilitats; la resposta: camins de futur. La primera part d'introducció presenta els punts de partida de la reflexió, desenvolupada en els capítols posteriors, sota els següents epígrafs: 1) introducció; 2) la realitat social del nostre món; 3) punt de partença personal; 4) fonamentació bíblica; 5) fe i teologia de la història; 6) conclusió. Com es pot veure ja des del principi, l'escrit no pretén fer un estudi acadèmic, enquadrible en cap disciplina, sinó que recorre a la superposició de múltiples punts de vista que no es neguen entre ells sinó que es complementen. Es tracta, doncs, d'un escrit fet «a pèl», amb l'honesta nuesa del pensament que no pretén més que entendre's i explicar-se per tal d'orientar el camí. És un pensament «pobre» i «feble», si el mirem des d'un punt de vista convencional; però en podem veure la força i grandesa si ens el mirem des del seu intent globalitzador i

la seva voluntat transformadora. Als antípodes d'un discurs erudit, es tracta d'una confessió que apunta a allò fonamental amb tota la precisió i clarividència d'un esperit profètic.

En aquest recull el que hem pretès és seleccionar alguns trets que es mostren com a fonamentals en els escrits de J. M. Pañella i que bé podrien configurar l'estructura d'una espiritualitat. No sabem si l'autor d'aquelles pàgines hi afegiria, subratllaria o corregiria algunes coses. Certament, l'escrit no estava pensat, almenys en la forma en què ens ha arribat, per a ser publicat. El seu estil és circular, de manera que les idees principals apareixen des del començament i es van desplegant progressivament, tot encaixant entre elles i formant una visió global. El que hem fet, doncs, és recollir-ne alguns fragments, tot ordenant-los segons una estructura que creiem que pot representar una manera d'entendre el que Pañella va voler expressar i que marca, creiem, una forma d'entendre i viure l'Evangeli de Jesús. D'altra banda, la manca d'academicisme dels textos resulta ser un ajut per a copsar el missatge que es vol transmetre amb tota la seva força testimonial i, per tant, transformadora.

Finalment val a dir que J. M. Pañella és un més de tota una generació de religiosos (i també de capellans seculars i de laics) que, a Barcelona, com a molts llocs del món, va voler enfocar la vida religiosa cap a la solidaritat amb els més pobres de les nostres ciutats benestants. Representen un moviment, no gens organitzat però sí ben real, que està en una certa continuïtat i alhora es diferencia de moviments com la «mis-

sió obrera» o la teologia de l'alliberament, tant pel context en què es desenvolupa com per la perspectiva que adopta. Josep M. Pañella, com altres dins d'aquest moviment, va fer un viatge cap «als marges» de la societat ben establerta i des d'allà va voler rellegir l'Evangeli. I en aquest viatge va fer servir un equipatge variat, on es barregen coses de sempre amb coses noves, ideals lluminosos i noves realitzacions, idees senzilles i intuïcions místiques. Potser és d'aquesta manera com està construït el seu discurs, de forma semblant als carrets que empenyen els homes i dones sense llar, que recullen aquí i allà el que tenim per andròmines, reciclant-ho tot

d'una forma que ens pot semblar incomprendible. També el pensament que es desplega a continuació està fet de mil referències implícites o explícites, que han estat relligades, reciclades i combinades per a donar vestit a un esperit que es percep fort, coherent, apassionat i vital. Aquest esperit és el que volem deixar parlar en les properes pàgines, perquè segueixi animant els qui s'han compromès en les fronteres de la marginació, i també perquè la seva paraula soni com un testimoni profètic, revelador i inspirador. Esperem no haver-ho fet massa malament.

Joaquim Menacho

1. UNA MIRADA SITUADA

Pañella no és un home en recerca, sinó un home compromès. Ha escollit el seu lloc en el món i la seva mirada està marcada per aquest compromís: compromís amb una fe i compromís amb els qui viuen als marges de la ciutat. Aquest lloc és el seu punt de vista i una clau primera d'interpretació de totes les coses, una perspectiva que, com veurem, resulta reveladora del món i de Déu. La situació de la mirada és el marc de referència de la seva espiritualitat.

1.1. Una espiritualitat commoguda pel patiment de les persones

Aquest és un primer tret de l'espiritualitat de J. M. Pañella. Es tracta d'una espiritualitat «d'ulls oberts», moguda i commoguda per la visió del patiment de les persones. Aquest és el punt de referència constant i principal.

Hi ha una realitat que «em constitueix», com un referent permanent i essencial: la realitat de la pobresa i sofriment de la humanitat. No puc «ser» al marge d'això: dos terços de la hu-

manitat passa gana, 250 milions de nens treballen, en lloc d'estudiar i jugar... No puc viure prescindint d'aquesta realitat! Repeteixo, «em constitueix». Jo «sóc això», també. Porto lligat a mi aquest enorme pes. Puc tancar els ulls i ignorar-ho: seré un inconscient. Puc fer veure que no ho sé: seré mentider. Puc sublimar-ho: seré un cínic. Puc obsessionar-me cap a altres interessos, molt sants i justos, però llavors seré un alienat, seré un no-home, no seré d'aquesta humanitat... Perquè «aquesta humanitat» és així, viu i pateix així (pàg. 16).

Tan principal és això que el seu contrari pot definir el mal:

La malícia del sistema [que exclou] està en el fet que oblidia, o pitjor, ni el preocupa ni li interessa el patiment humà que genera (pàg. 102).

Per això és important no tornar-se cec a aquesta realitat, no adormir-la o dissimular-la. D'aquí prové una forta negativa a explicar o «integrar» el mal i el patiment.

En una primera aproximació, recullo i subratllo que el mal, el sofriment i la injustícia que pateix una part tan gran de la humanitat és (se'ns mostra com) sorprenent, no hauria de ser, no té sentit, no encaixa... i, per aquesta raó, és inexplicable. No és adequat pretendre «batallar contra el mal» amb explicacions, raonaments, paraules... ja que suposaria atorgar-li certa raó de ser, certa justificació. Jesús no pretén ni intenta mai donar-ne explicacions. Jesús enfronta el mal, lluita contra ell. El que Jesús fa és posar-se al costat de les víctimes, dels qui sofreixen el mal: són els destinataris de la Bona Notícia. Per causa d'aquest posar-se al costat, Ell també serà víctima del mal i acabarà en la creu (pàg. 17).

Aquest no és només un tret del pensament, sinó que també és el motor de l'activitat de la persona:

Només serem capaços de viure una solidaritat positiva [...], només ens sacrificarem, si no «sofrim» que altres pateixin (pàg. 135).

El dolor que se sent pel patiment dels altres, però, no ha de ser un dolor cec i

desesperat, sinó que ha d'estar referit a una instància superior de misericòrdia.

Tinc la impressió que de fet tot aquest escrit, des de la primera lletra a la última, no té sentit ni podrà tenir efectivitat, si no és comptant amb l'entranya commoguda: que la realitat de l'exclusió, que té rostres concrets, ens faci mal –fins i tot físicament parlant– i que l'efecte d'aquest dolor sigui generar en nosaltres entranyes de misericòrdia (no solament d'indignació o irritació contra uns «suposats» culpables). A partir d'aquí, i vetllant perquè mai no desaparegui l'entranya de misericòrdia (amor, tendresa, commoció) envers els qui pateixen, començar a aplicar la intel·ligència i els mecanismes de què el nostre món d'avui disposa (pàg. 112).

1.2. La contraposició de la lògica de Déu i la lògica del mercat: fraternitat vs autoafirmació

Una segona constant és la contraposició de la «lògica de Déu», «la manera de fer de Déu» enfront d'una lògica contrària a ell, la lògica de l'autoafirmació, que es personifica en «les lleis del mercat». La lògica de Déu es descriu sota l'analogia de les relacions familiars, fraterne, i Pañella la caracteritza per la igualtat de totes les persones.

[En l'antic Israel] tot arrencant del model de l'ètica familiar, l'esforç se centrarà a construir una societat que sigui igualitària. El motor d'aquest esforç és la convicció que la tendència de Jahvè, la «lògica de Déu», és igualar, suprimir desigualtats. Per tant, cal

retenir clarament que el problema que es vol resoldre no és la pobresa, sinó la desigualtat establerta entre les persones. Quan el codi del Deuteronomi (Dt 12-26), dissenya una política per a «eliminar» la pobresa i la marginació, no pretén simplement i primària «assistir» els pobres en la seva necessitat, possibilitar la seva subsistència. Proposar-se aquest objectiu, seria donar per bo l'estat de pobresa, nascut de la desigualtat. La línia de fons de tota l'Escriptura és que tots som iguals, membres d'una mateixa família, el Poble de Déu (pàg. 23).

La identificació amb la lògica de Déu és el punt decisiu i l'objectiu de la vida espiritual.

És important copsar, comprendre, fer-nos pròpia aquesta lògica, perquè «creure en Déu» és confiar en Déu i en la seva lògica, és adherir-se a ella. En això consisteix «ser creient»: tenir la «lògica de Déu» com a «lògica» del sentir, pensar i actuar humans (pàg. 22).

Aquesta lògica es realitza de forma exemplar en la vida i testimoni de Jesús de Natzaret.

En Jesús es realitza la forma de viure la vida humana segons Déu «entén i viu» la vida (pàg. 24).

La contraposició entre dues orientacions fonamentals és un tema constant de l'espiritualitat: els dos camins davant els quals se situa la llibertat de la persona. Pañella situa aquesta cruïlla fonamental en l'opció per dos estils de vida, per dues maneres d'entendre les coses, que condueixen a direccions oposades: igualtat i fraternitat, o bé cobdícia i domini. Tota la realitat s'interpreta des d'aquesta opció fonamental, i això es fa a tots els nivells: la interioritat, les opcions i estils de vida, l'organització social... queden igualment configurades per aquesta elecció fonamental.

* * *

Pañella no en parla, però podríem veure en aquests dos temes recurrents i transversals (la identificació amb el dolor dels exclosos i la contraposició d'opcions fonamentals) una plasmació concreta dels temes de la crida del rei etern i les dues banderes dels exercicis ignasians. L'opció fonamental, de finalitat i de camí, que il·lumina tota la resta.

2. UNA ANÀLISI TRANSFORMADORA

Des d'aquest punt de vista, compromès amb la sort dels exclosos, i situat respecte a una disjuntiva bàsica entre la dinàmica de la igualtat i la del domini entre les persones, la mirada de Pañella és activa i transformadora.

El seu qüestionament de la realitat gira entorn de l'opció pels exclosos, intentant trobar la forma de reduir el seu dolor i de posar remei a les seves causes. Però no és una mirada especialitzada, sinó que mira la realitat global de les persones, de la societat i els seus conflictes.

2.1. Una antropologia relacional

De manera molt radical, per a J. M. Pañella la persona humana es constitueix en relació amb altres. Per això la marginació és una situació pròpia i directament in-humana.

Insisteixo en el tema de les relacions trencades com una de les causes de la marginació. [...] En aquest trenca-

ment no tan sols s'ha de considerar l'efecte més immediat o aparent de la desconexió amb els altres: manca de diàleg, etc. Quan diem que la persona «és un ser relacional» volem dir que la relació la constitueix, forma part del seu ésser. Sense relació, la persona no és. La persona és relació. La persona és un nus de relacions. En trencar les relacions, el nus queda sense funció, sense entitat, sense raó de ser. És una realitat absurda, frustrada, inútil.

«Les relacions trencades» no és només un tret descriptiu de «l'estat» de marginació. El trencament de relacions afecta el nucli de la persona. Afecta el «ser de la persona». Dificilment podrem entendre el marginat si no ens adonem que, en trencar-se les rela-

cions, s'ha trencat el seu nucli (pàg. 104).

Aquesta vocació a la relació interpersonal es correlaciona amb una certa pobresa essencial de l'individu, que no pot ser ell mateix sense l'altre. Fins i tot en la mort individual es manifesta aquesta realitat essencialment cridada a la relació.

Entesa la persona com un ésser cridat a la relació total i profunda, és una sort que arribi un moment, en la nostra trajectòria vital, que ja no tenim forces per a mantenir-nos orgullosament per nosaltres mateixos o des de nosaltres mateixos. Un moment, el de la mort, en el qual entreguem la nostra última força, i ens abandonem a la força d'amor d'un Altre que, en el seu amor immens, ens abraça i ens acull. Que arribem a la màxima expressió de pobresa de no poder ni tenir la més mínima força per a aguantar dempeus la nostra vida, que experimentem profundament que no ens aguantem nosaltres mateixos, sinó que ens aguanten (pàg. 124).

El fet d'entendre així la manera de ser la persona és probablement fruit de la seva experiència de tracte amb moltes persones, però d'una manera especial amb els exclosos. Es tracta, de fet, d'una de les intuïcions fonamentals del Centre Obert d'Arrels que ell va promoure: la construcció de relacions interpersonals és l'eina bàsica del treball de recuperació humana de les persones sense llar. Però aquesta evidència, apresada entre els exclosos, és una veritat general que abasta tothom i és una de les idees omnipresents en el seu pensament.

2.2. El sistema excloent

L'anàlisi de la societat se centra en la realitat de l'exclusió, que no és un accident inevitable, sinó la conseqüència d'un sistema que exclou, d'una estructura de pecat.

El model neoliberal té com a indiscutible que tot ha de girar al voltant de la idea de progrés. I un progrés infinit en recursos i cap al futur. La lluita de cada dia s'estableix en l'intent individual de ser dels que exerceixen aquest «dret» d'estar per sobre. [...] A microescala porta a una gran duresa i a una greu violència en les relacions interpersonals, a un gran oblit de la situació d'aquells que conviu amb nosaltres. A macroescala, tot cercant la prepotència i com a conseqüència de les desigualtats socials, porta a la generalització dels conflictes.

En el cor de la persona dominen visions, arquetips i emocions que condueixen a exclusió i violència. El progrés del nostre món (tecnologia, informàtica...) ha generat una subjectivitat col·lectiva assentada en el poder, l'estatus, l'aparença i una precària comunicació dels uns amb els altres (pàg. 122).

El pecat estructurat així, neix d'una visió desorientada (l'afany de «progrés») moguda per una passió cega «d'estar per sobre» que és directament contrària a la igualtat fraterna. Això produeix una tal distorsió en el nucli relacional de les persones (una «violència en les relacions interpersonals» i un «oblit» dels altres) que es difon cap enfora de la persona individual (desigual-

tats socials i conflictes generalitzats) i cap endins (valoració personal pel poder i l'estatus, i comunicació empobrida). De la desorientació original causada per la ceguesa de la passió (la «vana-glòria» i la «supèrbia» dels Exercicis, EE 142) se'n segueix la desestructuració del món humà extern i intern.

En l'extrem d'aquest panorama social, el marginat és empès en una dinàmica centrífuga que el porta a una exclusió creixent.

Obtenir, amb caràcter d'urgència, els diners necessaris per a viure i sobreviure es converteix en el motor de l'activitat diària en el món de l'exclusió. Aquesta ànsia de diners, convertida en objectiu principal, i pràcticament únic, del viure, i no tenint la forma fàcil i adequada d'accés, porta al pendent de buscar qualsevol forma d'obtenir-lo. Fàcilment sorgeix la mendicitat, l'engany o la delinqüència. El desgavell de la vida porta sovint l'exclòs a convertir-se en delinqüent (pàg. 109).

Juntament amb el trencament amb la societat, hi ha un trencament interior de la persona. La pèrdua de la referència als altres el submergeix en l'anomia.

L'exclòs té la profunda convicció que la seva vida està bloquejada, que per a ell no hi ha futur, no hi ha camí. [...] Aquest «no tenir futur» es converteix en el nervi estructurador de la vivència de l'exclusió. [...] Aquest bloqueig va acompanyat d'una forta dosi de reflexió. L'exclòs cavil·la la seva situació. Però és una reflexió sense paràmetres, sense interlocutors, sense elements de contrast. S'aguditza l'esperit crític, amb una crítica generalit-

zada contra tot i contra tots, però sobretot contra ell mateix. El sentit de culpabilització d'ell mateix té un fort accent: se sent culpable de la seva sort (pàg. 111).

I aquesta situació de destrucció de la humanitat de l'exclòs no és simplement un accident del sistema, sinó una conseqüència directa de la lògica de la desigualtat, de la no-fraternitat.

[...] el Quart Món és una mena de subproducte del Primer. El Quart Món està format per aquelles persones que no són «útils» al sistema. En el seu dinamisme actual, el Primer Món no té com a primer valor la persona humana: el seu valor màxim és el «mercado». És «digne de consideració» el que serveix per a la dinàmica de producció-consum. Qui no encaixa en aquesta dinàmica, «en queda fora», no interessa. [...] Dit d'una altra manera: el Primer Món és una «gran màquina» que, a més del producte que interessa, genera un subproducte: la persistent marginació de moltes persones. En el seu funcionament accelerat, no tan sols no està en camí de disminuir la marginació generada, sinó tot al contrari: la perspectiva és l'augment, en extensió i intensitat, del món dels exclosos (pàg. 133).

Aquesta «gran màquina», però, es fonamenta en un tràgic error que queda ocult darrere una brillant il·lusió.

El somni d'un creixement il·limitat ha provocat el subdesenvolupament de dos terços de la humanitat, ha generat la infrahumanitat de grans bosses creixents de marginats. Només els

més forts, hàbils, espavilats, disposats a tot, ben situats i relacionats, poden sobreviure [...] han desaparegut de l'horitzó valors i béns com ara l'harmonia, l'equilibri, la mesura, la justícia, la senzillesa, la cordialitat, l'austeritat, la convivència, la proporció, el respecte, la tendresa, la discreció, l'equanimitat, la generositat... Seguir així serà possible... mentre tot plegat no faci explosió. Aquesta comprensió i aquest ritme no poden ser eterns. [...] Aquesta civilització està generant la seva pròpia fi: trigarà més o menys, però arribarà. [...] Mentre dura, fins que arribi la seva fi, està generant dolor i destrucció, progressivament aguditzats, en un nombre creixent de persones (pàg. 90).

Aquesta mena d'engany i desorientació és sostinguda també socialment, d'una manera interessada, i es realimenta d'ella mateixa.

Els grans mitjans de comunicació, en estreta interacció amb els interessos econòmics predominants, contribueixen a la difusió d'un cert «pensament únic», segons el qual només és possible el model de creixement vigent avui en dia, apuntalat en l'ús intensiu del capital, la intensa assimilació tecnològica, la subordinació inqüestionable a les lleis i dinàmiques del mercat. Suposa també [...] la destrucció dels drets socials. No incorpora en les seves valoracions els interessos del conjunt de la població (pàg. 92).

Les conseqüències d'aquesta manera de fer es deixen veure en la humanitat i també en els seus efectes sobre la natura. Com un primer criteri de discer-

niment («pels seus fruits els coneixeu»), la destrucció del medi natural pot portar a desemmascarar la malícia de la nostra manera de viure.

Els nivells de vida del Primer Món són possibles perquè ens hem llençat a un consum sense mesura que comporta un desgast de recursos que ara té un ritme insostenible. [Aquest ritme de consum] no es pot plantejar per a tota la humanitat. Les possibilitats de la terra són limitades, no ho suportarien. Però no és que la terra sigui pobra, sinó que hi ha un abús per part del Primer Món. Cal trobar el dinamisme d'un desenvolupament sostenible. Però que, alhora, sigui desenvolupament per a tots (pàg. 135).

L'«austeritat solidària» és la proposta alternativa que Pañella pensa com a via contrària a la lògica del mercat.

Per aquesta raó [la necessitat d'un desenvolupament sostenible i per a tothom] penso que cal parlar «d'austeritat solidària». La possibilitat de vida per a tots ha de moure als que més gastem a afuixar el nostre ritme per possibilitar la vida dels altres. [...] Només el desig, profund i seriós, que tothom visqui ens pot portar a una austeritat amb sentit: l'austeritat per solidaritat. No parlem, per tant, de l'austeritat com a valor per si mateixa. Aquesta és una exigència que pot néixer d'una opció personal i que sempre tindrà sentit si entra en la mística de la persona. L'austeritat que d'alguna manera se'ns pot exigir a tots és la que ve motivada per raons de solidaritat (pàg. 135).

Aquesta alternativa és estrictament necessària des d'un punt de vista moral i espiritual.

Crec que és ben clara la necessitat d'un nou disseny de societat. Ens cal un esforç realista, possibilista, que tendeixi a crear possibilitats reals de vida per a tots. [...] Se'm fa evident la urgència d'anar imaginant una nova societat on es plantegin alternatives al sistema neoliberal vigent. El que és capaç de generar aquest sistema ja és prou conegut. Per exigència de justícia cal imaginar nous plantejaments (pàg. 113).

La construcció d'una societat diferent es mostra, doncs, com un compromís moral inevitable:

Una nova estructura social, un nou paradigma, que permeti la vida per a tots, o almenys que l'afavoreixi al màxim possible; que no tendeixi a l'exclusió de persones, sinó tot al contrari: que tendeixi a crear dinamismes d'inclusió (pàg. 54).

Però el mal, nascut d'una desorientació primera, es constata de tal manera omnipresent, que fa dubtar de la possibilitat d'un canvi.

És indefugible la pregunta sobre la possibilitat real de generar una comunitat, «Poble de Déu», capaç d'integrar l'estranger, el que és «diferent», el «marginat». [...] Des de la dinàmica del Primer Món, sembla que és impensable, en el moment present, el plantejament del Deuteronomi: que els del «món normalitzat» s'acostin als exclosos i els integrin. Els marginats no resisteixen el ritme del Primer

Món i aquest no voldrà afluïxar el pas per retrobar-se amb els qui n'han quedat exclosos (pàg. 129).

La societat desenvolupada, industrialitzada i urbanitzada és jutjada des de l'existència de l'exclusió, que la condemna. L'existència dels exclosos, expulsats de la societat sense esperança de reintegració, és el símptoma extrem d'una malaltia social, del fracàs moral d'una manera de fer. La lectura de Pañella fa pensar en el «món» de Joan, un món estructurat pel mal i que destrueix les persones que hi viuen. Un món que no és segons la lògica de Déu. La societat és vista com a fruit de l'opció pel camí equivocat, marcat pel desig de domini sobre les coses i les persones, en comptes del desig fratern d'igualtat.

2.3. El mal que afecta l'exclòs i l'excloent

El mal afecta totes les persones, no solament els exclosos, tot i que en ells els senyals del mal són més evidents i les conseqüències, més crues i destructives. La inhumanitat d'aquest mal deshumanitza les persones, deformant la seva naturalesa feta per a la relació.

Quan la persona queda atrapada en l'orgull i l'autosuficiència barra el pas al do de Déu. El viure de Déu no pot penetrar en qui ja va ple, en qui pretén realitzar la seva vida o pel camí del «jo» sense donar cabuda al «tu» o pel camí de la possessió de la riquesa. Aquest és l'obstacle de la «força humana».

Però hi ha també l'obstacle des de la «debilitat», el que podríem anomenar

«l'obstacle passiu»: la marginació i exclusió de la persona. El marginat i exclòs experimenta la infravaloració de la seva vida: als ulls dels altres i, a la llarga, també als propis ulls [...] Viu travat en el menyspreu i en l'oblit dels altres, en l'absurditat de la seva vida, en l'absència d'esperança [...] Només una mirada càlida, una paraula d'amor podrà trencar la muralla, li podrà fer saber que el do de Déu també és per a ell (pàg. 24).

Aquest és un punt molt significatiu del pensament de J. M. Pañella. El mal afecta víctimes i botxins, per diferents motius i de diferent manera, però igualment els deshumanitza, movent-los en una direcció que els allunya de la vida, encara que en sentits contraris. Aquesta manera de percebre el mal fa que el dolor compassiu pel patiment de les víctimes no porti a l'odi sinó només a una mirada diferent, que Pañella també troba en Jesús.

Em sembla entendre que aquest posicionament de Jesús [al costat de les víctimes] és viscut amb un doble cor: amb misericòrdia, commoció interna, respecte de les víctimes i els botxins, i amb una denúncia clara, atrevida, del mal i dels qui el fan (pàg. 17).

L'acció de Jesús, prototipus exemplar, va directament a combatre la destrucció produïda en les persones excloses.

La comunitat de deixebles arriba a l'afirmació i confessió «Jesús, fill de Déu», perquè descobreix i experimenta que el Déu de la salvació està salvant en Jesús. [...] La força dels

miracles [narrats en els Evangelis] està a mostrar el poder diví que té Jesús i que tenim nosaltres: «qui creu en mi farà obres com les meves i encara més grans...» (Jn 14,12). Aquest poder no el té només, o principalment, o específicament, per a curar malalties. Jesús no va venir a fer de «bruixot guaridor». La seva força guaridora es dirigeix, sobretot, a treure el pecat, a fer que l'home deixi, en endavant, de ser pecador. Jesús perdona obrint camí cap al futur: «Jo tampoc no et condemno. Vés i d'ara endavant no tornis a pecar» (Jn 8,11) (pàg. 31).

I això enllaça un cop més amb la lògica de Déu, que actua d'una forma diferent davant la injustícia: d'una forma que és justa, però que no renuncia al perdó i no es desvincula mai de la misericòrdia fonamental.

[Déu] no ve per condemnar, sinó per salvar! No li interessa trobar culpables, per fer-los pagar la malifeta. El que vol és que tots, víctimes i botxins, visquin de manera nova. Què en treu de castigar culpables, si a Ell el que li importa és «que la gent visqui i que visqui abundantment»? (pàg. 20).

La misericòrdia és un tret bàsic de l'acció de Déu, és com l'irrenunciable que sempre és present, el fonament de la seva lògica. Per això es pot dir que és l'orientació original, l'alternativa fonamental a la lògica del mercat, que es fonamenta en el desig de domini i de superioritat. L'orientació alternativa parteix de la pobresa indefugible de la vida humana.

A tots ens toca descobrir aquesta pobresa [inherent a l'existència humana] com a estil a assolir. A uns els tocarà abandonar l'afany d'apropiació, de prepotència, de rapinya, de pretendre ser a base de tenir... A altres els tocarà créixer en confiança en els altres i en si mateix. Creure que per a ell també hi ha un destí de vida que és possible per la llibertat i l'amor. Que l'estil a imitar no és la prepotència i la pretesa grandesa dels poderosos. La grandesa que fa ser persona, la que li dóna dignitat és ser estimada i estimar. La persona és perquè és estimada i perquè, feta per a estimar, estima (pàg. 163).

L'actitud davant la pobresa radical pot ser de confiança o de fugida mitjançant el domini i el poder. Per això, el repte radical de la persona humana té relació amb aquesta pobresa, i la resposta a aquesta realitat marca el camí de les persones i de la mateixa societat.

És ben clar que, si ho mirem bé, tots, marginats i no marginats, només tenim una gran qüestió a resoldre, la mateixa gran qüestió: què fem de la nostra vida i de la dels altres. Tots, junts, som protagonistes en la descoberta del camí per a la humanitat (pàg. 119).

Així, la contraposició entre la lògica de Déu i la lògica del mercat és l'efecte de la decisió sobre com viure la vida: fraternitat o competència. Si la persona és «nus de relacions», és essencialment necessitat dels altres. Ser persona comporta una pobresa radical perquè no es pot realitzar per ella mateixa, sense els altres. I, com que la igualtat és una necessitat per a la relació humana, la per-

sona no es pot realitzar dominada per una visió que persegueix estar per sobre dels altres. Aquí està l'error fonamental, la desorientació primera que afecta tota la societat i que es fa palesa en el patiment inhumà dels exclosos. Alhora, és precisament la no-acceptació de la pobresa pròpia de la persona, la necessitat dels altres, el que fa que ens deixem portar pel desig de posseir i dominar, pensant que la inseguretat radical podrà ser superada per aquests mitjans, sense veure la realitat que la veritable seguretat de la persona es troba precisament en la igualtat i la fraternitat. D'aquí la necessitat d'una «austeritat solidària», és a dir, de sotmetre els béns i les capacitats humanes a un projecte fraternal, en què la solidaritat i la igualtat són valors superiors. Perquè aquest és el camí saludable, la lògica de Déu, en què la persona humana pot arribar a ser veritablement persona amb els altres.

Juntament amb l'austeritat solidària, Pañella considera que l'acció en favor d'una societat alternativa ha de passar per una acció no violenta.

Davant la força i magnitud de la injustícia i de l'abast mundial de l'exclusió, caldrà que els fets de la «no-violència activa» siguin coneguts i hom s'hi solidaritzi, també, a escala mundial (pàg. 161).

Es tracta d'una manera d'actuar amb una efectivitat pròpia, que revela el fons impresentable de la lògica del mercat. Com a estratègia, va adreçada directament a desemmascarar la des-orientació original en què radica el mal.

La violència del «poderós» no suporta ser posada a la llum pública: la seva

força està en l'aparença de legalitat, el seu crèdit, a ser vista com un afany pel bé comú. La «no-violència activa» fa aparèixer les veritables raons i els mètodes injustificables (pàg. 161).

D'altra banda, la no-violència és compatible amb la misericòrdia de què hem parlat abans. S'enfronta al mal, tot intentant derrotar l'opressor deixant-lo desarmat davant la veritat, perquè hagi de canviar.

Quan Jesús diu al soldat que l'ha bufetejat «Per què em pegues?» (Jn 18,23), de fet li està dient: «no et rebaixis a ser servil!». Jesús, en la seva pregunta al soldat, està mostrant la seva solidaritat, la seva preocupació activa per la petitesa de l'altre. En Jesús, la persona està per damunt de la naturalesa agredida i per això és capaç de perdó. La paraula dirigida al soldat és, alhora, oferta de perdó i oferta de camí de creixement. L'efecte sociològic del perdó és la transformació de l'ofensor. L'actitud no violenta defensa «l'oprimit», intentant aturar la violèn-

cia de l'agressor prepotent. I defensa «l'opressor», obrint-li els camins de la reflexió i del canvi (pàg. 160).

La mirada de Josep M. Pañella sobre el món i sobre les persones s'escapa dels camins habituals, tant si són d'indiferència, com de resignació o de maniqueïsmes socials. La seva anàlisi és pròpiament espiritual. Ho mira tot sota la llum de la «lògica de Déu»: la persona en el seu interior (actituds i desigs) i en continuïtat amb el seu exterior (l'estructura social). El bé i el mal que passen per l'opció dels individus, i que es difonen endins i enfora d'ells mateixos. No exclou les raons de l'anàlisi científica (en diversos passatges es lamenta que li manquin aquestes eines), però el seu judici no queda en suspens, sinó que es remet directament a les raons «de fons» de les coses. Aquesta mena d'audàcia senzilla confereix al seu pensament una profunditat i un despullament de tota parafernàlia. Això, juntament amb la coherència de la seva vida, són trets específicament profètics.

3. UNA FONT MÍSTICA

En el capítol anterior hem comentat la coherència i, alhora, la senzillesa de la visió amb què Pañella analitza el món que l'envolta i amb el qual se sent compromès. La profunditat del seu pensament queda accentuada per aquesta simplicitat. Però aquest tret no és simplement una qüestió retòrica, sinó que més aviat sembla l'efecte d'una poderosa atracció, una força que l'atrau a un centre, a un punt de referència absolut, a una font d'on tot neix. Així com les torrenteres marquen inequívocament la direcció cap al cim, el pensament de Pañella està marcat per solcs que indiquen una font única.

3.1. La misericòrdia de Déu com a fonament

El criteri final sempre és la misericòrdia, com a tret característic de Déu. La lògica de Déu, com hem vist abans, no prescindeix mai de la misericòrdia, sinó que aquesta és un tret bàsic de la seva acció.

La misericòrdia és central en l'Evangeli. [...] Jesús és la misericòrdia de Déu en persona, la realització de la

sobirania de Déu. Aquest és l'amor «típic», propi, característic de Déu: l'amor que s'inclina, generosament i humilment, sobre el dèbil, fins a tocar la seva misèria i alçar-la. L'amor que s'apropa, es fa solidari. Aquest «fer» misericordiós de Jesús, aquesta praxi de misericòrdia, com a realització terrenal i històrica del «fer» de Déu (=Déu és així!) és la presència del Regnat de Déu en la nostra història terrenal (pàg. 27).

La misericòrdia és també el motor de la història de salvació, provocada pel patiment dels éssers humans. I la misericòrdia no és només un tret passiu, la capacitat infinita d'acceptació i d'acolliment, sinó que és un dinamisme generador.

Déu no és impassible davant del dolor humà. Pateix pels qui pateixen. O millor dit: pateix en els qui pateixen i amb els qui pateixen. Patir és sofrir limitació de vida. Déu vol abundantment, perquè Ell és així de generós, la vida plena per a tots. Pateix on hi ha limitació (els gemecs inenarrables de l'Esperit). Déu, donant-se, és la Vida encaixada, ficada, en la limitació humana. Déu «pateix en els qui pateixen», s'ha fet humanitat, s'ha fet solidari (una sola cosa) amb la humanitat per tal de divinitzar-la amb el seu do. Una «solidaritat» que és carregar, en Ell mateix, el pecat, la no-humanitat, la situació inhumana de l'altre: el seu problema, la seva situació (pàg. 27).

La solidaritat insubornable és l'efecte del desbordament sobreabundant que és la manera de ser de Déu, amb la comunicació com a nom i la generositat com a cognom. Déu entès com a entrega i comunicació de vida, que és comunicació d'ell mateix.

3.2. La primacia de l'acció de Déu

Josep M. Pañella parla de l'acció transformadora, revolucionària, no violenta i austera que s'orienta a transformar la societat des de la desorientació original en què es fonamenta la lògica del mer-

cat. Aquesta acció suposa una solidaritat amb l'acció redemptora de Déu.

És a dir, que quan es fa l'opció pels pobres no es tracta d'una opció humana, sinó que el que entra en joc, el que es vol posar en pràctica, és l'opció de Déu (pàg. 23).

Per a Pañella, aquesta acció ha estat realitzada de forma exemplar en la vida de Jesús.

Quan Jesús ens parla, quan anuncia la Bona Notícia, el que vol és fer-nos conèixer «l'esdeveniment» de Déu en Ell. Jesús vol explicar-nos què passa en Ell. Per això podem dir que Ell mateix és la Bona Notícia. Jesús vol desvetllar-nos perquè descobrim i deixem fer a l'acció de Déu en nosaltres. Jesús mostra, pels seus fets i les seves paraules, com és l'acció de Déu en la humanitat, l'acció de Déu sortint d'Ell mateix i comunicant-se, donant-se. Jesús anuncia el fer de Déu («evangeli») que no és altra cosa que el que Ell mateix viu. Però resulta que aquest fer de Déu és únic, no és divers en el cas de Jesús i en el nostre. És sempre i en totes les persones el mateix: portar la humanitat a la filiació (pàg. 25).

Jesús és el prototipus de l'acció de Déu. I és també el prototipus de l'ésser humà. Així, la humanitat de l'ésser humà es realitza per l'acció de Déu en cada persona.

Jesús no és «un tipus fora de sèrie», sinó el «tipus» de la sèrie humana. Jesús és l'home que no va posar la més mínima resistència a l'acció de Déu, al creixement de la divinitat, de

la vida divina, en ell. [...] En Jesús es realitza la forma de viure la vida humana segons Déu «entén i viu» la vida. Davant dels nostres ulls, al nostre abast, Jesús viu la vida humana com a comunicació plena del viure de Déu. [...] aquesta és la Bona Notícia: mostrar-nos on porta, a quina vida porta l'Esperit quan deixem que actuï en nosaltres (pàg. 24).

D'aquesta manera, la humanització de la persona humana és, alhora, un procés de divinització, terme que Pañella no fa servir, ja que el seu llenguatge és sempre auster i allunyat de l'abstracció.

[La Revelació fa] que l'oient es posi en condicions d'escoltar, de descobrir i d'obrir-se també ell (l'oient, tal com Jesús) a l'«esdeveniment» de Déu. I que Déu pugui fer, pugui donar-se, al màxim del que la persona humana li deixi fer. Aquesta és la grandesa de la llibertat humana: el sí o el no al fer de Déu en nosaltres. [...] [La narració de les paràboles de Jesús] serveix per a «re-velar» el que s'esdevé en Jesús mateix. Vol fer-nos descobrir què és. «Treure el vel» i ens diu que el mateix pot «esdevenir» en nosaltres si deixem que Déu actuï en nosaltres, tal com actua en Ell (Jesús): en total plenitud, perquè Jesús no hi posa cap resistència. Des d'aquest plantejament, l'ètica cristiana és la coherència entre el fer humà i el fer de Déu. Si són habitat per Déu puc, convé i és coherent, que jo em comporti com Déu mateix, «a la manera de Déu», «Déu-ment». Des d'aquesta comprensió, les benaurances tenen sentit, són entenedores i poden ser viscudes (pàg. 26).

L'acció de Déu és alhora humanitzadora i redemptora. Justícia i humanització s'identifiquen en un mateix moviment, el mateix des del punt de vista de Déu que des del punt de vista de l'home, que també ha d'assumir la seva responsabilitat creadora i redemptora.

La justícia, la justícia de Déu, és el procedir de Déu creant el ser humà en una creació contínua. I quan Déu crea, mou (les «mocions» de sant Ignasi). La nostra justícia no ha de ser diferent. Sovint ens preguntem: si Déu fos aquí, què faria? [...] La pregunta adequada seria aquesta: si jo fos Déu, què faria?, què descobriria? Si jo em deixo portar, tot el que pugui, pel viure de Déu, què he de fer en aquest cas concret, en aquesta situació, ara i aquí? (pàg. 26).

Com a conseqüència, la fe i la vida espiritual se simplifiquen, unificant el camí d'humanització i divinització, la lluita per la justícia i la transcendència.

La fe en Jesús està a acollir, a fer pròpia aquesta vida [de Déu]. Obrir-nos al fet que ens sigui donat l'Esperit de Jesús. La vida cristiana té aquesta dinàmica: del pecat, de la tendència a recollir i retenir, passar a «ser fills», a comunicar, a donar vida tal com fa Déu mateix. A ser «transcendents» com Ell mateix. La vida de Déu és sortir «cap a fora», en direcció a nosaltres. Aquesta és la «transcendència»: que Déu surt cap a nosaltres, no que nosaltres puguem sortir cap a Déu. Nosaltres només podem «transcendir», només podem «sortir», cap als altres. Tot humà és cristià, encara que no ho sàpiga: té dins la vida de Déu i està

destinat a ser com Jesús: és la «cristificació». És a dir, ésser humà que es deixa portar totalment per la vida de Déu. Tota experiència vertadera de Déu impulsa a sortir de si mateix en favor de l'altre. Donar-nos als altres perquè «experimentem» que el que «som i tenim» és el do de Déu mateix, que és «donació» (pàg. 25).

Aquesta tasca no és a la mesura de l'home, no està a la seva mà. La creació sempre és obra de Déu.

El camí de la salvació no consisteix en el que l'home fa des de la pròpia força, des del compliment de la Llei i de l'ofrena de sacrificis. Jesús nega validesa a aquest camí, a aquesta «religió». Jesús convida l'home a deixar d'estar tancat en si mateix, a deixar la pretensió de valer-se per si mateix, per la pròpia força. En definitiva: convida a deixar el camí de l'autosuficiència i a obrir-nos a Déu per a poder rebre i viure la vida de Déu mateix. Obeir Déu no és «complir els seus manaments», sinó deixar-li espai en la nostra vida perquè sigui Ell qui viu en nosaltres. Demana reconèixer la nostra petitesa, perquè Ell pugui «fer en nosaltres obres prodigioses», tal com canta Maria en el Magnificat (pàg. 31).

La creació i la redempció sempre és obra de Déu. La mirada mística és precisament aquella que sap veure l'acció de Déu com a origen de la vida veritablement humana, d'allò que l'ésser humà té precisament d'humà.

Déu crea l'ésser humà «esdevenint en ell» font de vida divina. Aquesta és la veritat més fonda de l'encarnació, que

s'esdevé del tot en Jesús i que es realitza també en tota persona humana. L'home «està ficat» en la Trinitat: nosaltres som encarnació de «fill de Déu», com en el cas de Jesús (pàg. 31).

I entrem així al nucli místic en el qual conflueixen (o, més ben dit, del qual neixen) totes les línies de pensament que hem anat descrivint anteriorment.

Déu no crea l'home del «no-res», sinó a partir d'una matèria finita, contingent que, per ella mateixa, té una forta tendència a l'autosuficiència. Déu crea per «habitació d'Ell mateix». Quan la matèria i l'evolució van arribar a la perfecció de la consciència, va crear el ser conscient, «habitant en ell». Però l'home sempre té tendència a la finitud, a «arrapar-se» al que creu que és la seva possessió i riquesa. L'esforç creador (salvador) de Déu està a omplir-nos (desplegar del tot) de divinitat. La dinàmica de la vida humana, viure-la segons Déu, és que l'home s'obri a la realitat divina, perquè aquesta realitat no es va deixar arrossegar per ella. Jesús mai no va contradir la voluntat de Déu, el voler, l'afany de Déu: omplir la vida humana d'Ell mateix. Aquest és el contingut de la nostra afirmació: Jesús no tenia pecat (pàg. 32).

Tots els grans temes estan aquí: el fons diví de la persona humana, la tensió entre la finitud i l'ànsia de domini, la conversió com a deixar pas a la dinàmica divina amb la seva lògica de fraternitat. L'acció incansable de J. M. Pañella en favor dels exclosos no és una acció qualsevol, sinó que està defi-

nida per uns trets que neixen de manera fluida des d'una mirada de fe sobre com Déu és i com l'home és.

El llenguatge de Pañella sembla resistir-se a fer grans enunciats i a servir-se de grans paraules i conceptes, però el seu pensament i el seu esperit no queden dissimulats sota el seu llenguatge senzill i planer. I, arribats en aquest punt, que sembla ser la deu del seu pensament, la idea d'auto-donació sembla ser-ne el cor del cor, allò que d'alguna manera iguala Déu i l'home, i que finalment es resumeix en l'amor.

El que ens salva és la donació, l'entrega d'allò que som i tenim, de la realitat divina que hi ha en nosaltres: «si el gra de blat cau a terra i no mor, resta infecund; en canvi, si mor, dóna fruit abundós...» (Jn 12,24). Ens salvem oferint-la als altres, tal com fa Déu mateix. «Salvar-se» és entrar en el fer, en el viure de Déu. «Deixant entrar Déu» jo quedo salvat. «Donant-me» a l'altre, li faig arribar el viure de Déu, que és donació, li faig arribar la salvació. Ens salvem (=entrem en l'esfera divina a la qual estem destinats) quan ens donem als altres, tal com fa Déu mateix. Ens salvem salvant. Ens salvem donant-nos, donant la vida que hi ha en nosaltres. Donar-la és viure la vida de Déu.

Déu habita en tot ésser humà i el converteix en paraula i acció salvadora per a l'altre. Com? Fent jo comunió amb l'altre. La meva donació, no la puc fer a Déu. Jo no puc saltar cap a Déu, però sí cap a l'altre i així fer amb l'altre el que Déu fa amb mi. Jo sóc la solidaritat de Déu amb l'altre. I, com

salvo l'altre? Donant-me! L'Esperit de Déu es dóna (el donem) embolicat en el «servei», revestit de servei.

L'amor a l'altre (=«tu, per a mi, ets algú important») el salva. L'amor de Déu és en mi, quan jo «sento» que estimo. Déu es val de mi per a estimar Ell a l'altre: i ho sé quan em trencó, quan vesso la meva vida donant-me. Els altres no són per a mi «rostre de Déu», jo no he de buscar en ells el rostre de Déu. El que he de buscar és ser jo «rostre de Déu» per a l'altre (pàg. 33).

La persona adherida a la lògica de Déu, que deixa entrar l'amor i la vida de Déu en la pròpia vida, es fa així comunicador de vida. La vida no és pròpia, sinó rebuda, però es pot comunicar als altres veritablement, directament. La persona es converteix en instrument i canal de la divinitat.

Es tracta d'una espiritualitat, per si no hagués quedat ja prou palès, totalment extro-vertida, com ho va ser la vida de Pañella: bolcada al servei dels altres i sense permetre's el luxe d'un temps «per a ell mateix». Una espiritualitat de servei, però d'un servei amorós, entregat i confiat. Com a testimoni insubornable, la mort és vista i il·luminada des d'aquesta perspectiva.

El nostre morir, màxima expressió del viure –en què entreguem allò que som–, ens parla de donar-nos totalment, d'abandonar-nos totalment als braços d'un Altre, que recull la nostra vida, en un gest que és màxima delicadesa i acollida. Per part nostra és màxima donació i abandó a l'amor de l'Altre. [...] Des d'aquí entenc que

viure és entregar-se per la convicció profunda, la confiança i la fe: ho fem en unes mans que ens estimen, davant d'uns ulls que ens miren amb un amor total.

Morir es converteix en un moment suprem d'amor, des de l'acceptació de la nostra pobresa: som perquè ens estimen. De veritat no podem tirar endavant la nostra vida si no hi ha unes mans amoroses que l'acullen. Som tan pobres que no som si no ens estimen. Som tan grans que som dignes d'estimació. Pobresa i grandesa de la vida humana (pàg. 124).

La pobresa total del moment de la mort ens porta a la nostra veritat última de pobresa, de criatura que ha estat convidada a l'existència i que ha de remetre-ho tot a aquell en les mans del qual existeix. L'entrega confiada en aquestes mans és el moviment bàsic a què som cridats i que ens fa autèntics éssers humans i fills.

3.3. Paraules sobre l'Església

Finalment, unes paraules sobre l'Església, que Pañella mira des del seu compromís amb el dolor dels exclosos, i a la llum d'una espiritualitat en la qual, com hem vist, s'unifiquen humanitat i divinitat, amor de Déu i servei als altres, misericòrdia i justícia.

La primera paraula és sobre l'acció pastoral de l'Església, i no sobre les seves formes, sinó sobre la seva orientació de fons.

Per honestetat humana, enfront de la humanitat sofrent, no és plausible una

pastoral que només pretengui la sensibilització «caritativa» de les elits benestants. Això només permet «malviure» en la subsistència, en la resistència de tot ésser viu a morir. Tampoc no és plausible des de l'òptica dels Estats que pretenen fer «justícia» social, arbitrar ajuts (subvencions) per a una pretesa reinserció i que són ajuts que no arriben ni al teòric «salari mínim». Cal anar molt més enllà: cal cercar una transformació dels esquemes de vida de la humanitat, un canvi de direcció de les forces de vida de les quals disposa la nostra humanitat. El que està en joc és la vida de milions de persones [...] Cal reforçar i donar nou contingut a «l'opció pels pobres», que avui ha de ser opció pels exclosos (pàg. 36).

La vida interna de l'Església ha d'estar marcada per aquest compromís. L'Eucaristia, «font i cimal de la vida cristiana» segons el Vaticà II, ha de significar la realitat última de la donació, veritat radical de Déu i veritat radical de l'ésser humà.

L'Eucaristia només és comprensible des de l'anunci que Jesús està fent. És a dir, del que s'esdevé en Ell: la comunió de Déu en Ell, que el porta a fer comunió amb els homes. Quan Déu es comunica, dóna i comunica... el que és: comunió, l'esperit de comunió. La persona humana que es deixa omplir de Déu no pot fer altra cosa que viure el mateix que Déu viu: comunió. I no pot fer comunió més que amb els altres éssers humans.

Per això l'expressió eucarística parla d'un pa PARTIT I ENTREGAT i

d'una sang VESSADA: partit, vessat, entregat als altres... Si «combregar amb Jesús» no es tradueix, no provoca en nosaltres una vida partida, vessada, entregada... als qui tenim a mà, als altres (als que estan amb nosaltres en aquest món, prop o lluny –i si són lluny, fent-los propers–), la nostra comunió, la nostra eucaristia és buida, és falsa, no té contingut, és un engany (pàg. 28).

Com a conseqüència lògica d'aquest punt d'arrencada:

La comunitat no és per a si mateixa, sinó per als de fora. Per aquesta raó el cristianisme no és una religió: tota religió és institució, posa fronteres, límits... per tal de mantenir-se. En canvi, ser cristià és treballar l'intent de Déu: edificar persones, «fills de Déu», tal com Déu vol l'ésser humà, tal com Déu l'ha pensat. [...] Aquest «treball» no és possible si no és partint d'una comunitat de germans iguals, que precisament el que intenta és superar –suprimir– els límits, les diferències. Acollir, «incloure» l'altre, el que no és «jo i el meu grup». Fer el «nos-altres»: «nosaltres + els altres» (pàg. 28).

Allunyats de tota «militància» i de tot interès sectari, els cristians som cridats a realitzar la lògica de Déu en el món.

Jesús no va formar una comunitat per tenir els futurs líders de la seva obra o

institució, sinó perquè sorgís «una comunitat d'éssers humans» solidaris, testimonis del Regne de Déu, del Déu que és i fa solidaritat. Una comunitat que imités Déu, que és solidari amb l'home, que fos solidària amb aquells amb qui ho poden ser: els altres éssers humans i, principalment, els més necessitats de «l'amor que fa ser». Davant d'un món que, per in-solidaritat, és violent i injust, mostrar la possibilitat i l'alternativa: el Regnat de la solidaritat, del «cor solidari», del cor de Déu (pàg. 27).

La missió no és, doncs, primàriament, una militància o un combat ideològic o polític. Es tracta, primàriament, d'un testimoni no fet amb paraules sinó amb la transparència de la pròpia vida. Però no es tracta d'un testimoni exemplar, com un paradigma a ser admirat o imitat, ni tampoc es tracta pròpiament del testimoni donat pel cristià, sinó del testimoni donat per Déu mateix. El que es demana no és sinó la transparència a l'acció de Déu, de manera que sigui Ell mateix el qui pugui arribar al món i donar la seva vida (aquella que només Ell pot donar) a través del creient.

Comunitat de persones que siguin solidàries i, en concret, amb els més fràgils. Així, donar testimoni no és donar bon exemple, sinó deixar que es manifesti, vetllar perquè aparegui la divinitat que treballa en nosaltres (pàg. 28).

4. CONCLUSIÓ

Havent llegit aquest breu resum del que Pañella potser ens voldria dir, cadascú pot treure'n les seves pròpies conclusions. Per a mi, en aquest itinerari amb els exclosos hi ha una triple revelació: sobre Déu, sobre l'ésser humà i sobre el món. Provaré d'explicar-ho breument, en forma de tres afirmacions.

4.1. L'home entre la pobresa i la cobdícia

Cal adonar-se que totes les persones som fràgils i necessitats. L'existència humana és sempre dependent, som éssers necessitats. Tenim, però, la pretensió de perdurar i fins i tot de «brillar». Per això la nostra pobresa ens resulta frustrant i ens fa por, i ens esforcem per posar-hi distància, amagant-la i cobrint-la de preteses seguretats. Tots som mones vestides de seda. La realitat de l'exclusió ens recorda la nostra naturalesa veritable, totalment dependent dels altres; ens recorda que, sense els nostres «vestits de seda», potser seríem pobres criatures no tan brillants com somiem.

El que Pañella ens diu és que el veritable camí comença per assumir que «som germans» dels exclosos, som de la mateixa pasta: que aquell que veiem arrambat al marge és el que som nosaltres si ens falla el teixit de relacions gràcies al qual vivim. Per tant, la veritable riquesa és la comunitat d'iguals. Són les relacions que ens connecten als altres allò que ens sosté dempeus. I d'entre aquestes relacions, aquelles en què hi ha igualtat i solidaritat són les que ens construeixen. Depenem de la bona voluntat dels altres: això que és una realitat tan patent en la infància i en la vellesa, és la nostra condició que sempre ens acompanya. L'edat adulta és l'edat d'una certa autonomia (mai total inde-

pendència) que ens permet servir les nostres pròpies febleses i les dels altres per mantenir la vida. Però la pobresa no és mai eliminada. Per això, la riquesa entesa com a absència total de pobresa no és més que una il·lusió narcisista. La cobdícia és l'efecte d'aquest miratge que ens fa desitjar estar «per sobre» dels altres. Però la pobresa no és superada mitjançant la possessió, sinó mitjançant la solidaritat i les relacions d'amor mutu: «qui no estima el seu germà, està a les fosques i camina a les fosques, sense saber a on va, perquè les tenebres l'han fet cec» (1Jn 2,11). I així, plantejar-se la vida volent eliminar la pròpia pobresa («peti qui peti») en lloc de compartir-la és equivocar-se de bon principi.

La veritat de la nostra pobresa i dependència de la bona voluntat dels altres, així com la vanitat de la riquesa material, ha de ser una convicció profunda i axiomàtica en la vida espiritual. Vivim necessàriament amb els altres, i la nostra vida no pot ser plena sinó en una comunitat de germans pobres. En Pañella en diu «austeritat solidària». Aquest és, doncs, l'únic medi en què podem viure plenament, i aquesta és necessàriament l'única utopia possible. Així es pot entendre allò de «Feliços els pobres, perquè d'ells és el Regne del cel».

4.2. El mal del món és el retrat de la nostra pròpia obcecació

És ben clar: el món humà és l'objectivació d'allò que hi ha dins l'home. El fet que els febles siguin exclosos no és més que l'objectivació del nostre rebuig a la nostra mateixa pobresa. I la sort dels

més febles és el senyal del grau de salut d'una societat. El nostre pecat, la nostra ceguesa fonamental i la vida extraviada (desorientada) que portem, han construït una societat que dificulta el creixement de la solidaritat, i que crea exclusió. El nostre pecat queda així estructurat i es reproduïx. La nostra conversió personal és imprescindible, però no és suficient. Cal també una transformació social. De fet, així com el pecat neix dins la persona, però queda objectivat en la societat, i des d'aquesta objectivació tendeix a perdurar en el temps, de la mateixa manera el bé neix dins les persones i ha de ser transposat socialment perquè tendeixi a reproduir-se en cada generació. Així, qualsevol pas endavant en la conversió personal acaba influïnt en la transformació social, i qualsevol progrés social afavoreix la millora de les persones.

El treball per un món més just és, doncs, una dimensió de la vida espiritual. I precisament perquè en forma part, ha de realitzar-se sota els mateixos paràmetres espirituals i ha de tenir una mateixa font i un mateix objectiu que l'espiritualitat entesa com a tasca personal. Per això, més que una lluita contra l'opressor, es tracta de desfer les barres que separen per a posar en comunicació exclosos i excloïts. Fer trontollar les seguretats dels «rics» de manera que entrin en contacte amb la pobresa que altres pateixen i així s'enfrontin a la seva pròpia impotència, i fer participar els exclosos perquè s'enforteixin i puguin expressar la seva riquesa. Acostar els extrems socials perquè hi pugui haver comunicació i, d'aquí, igualació i vinculació.

4.3. Déu pot actuar en nosaltres i per nosaltres

Déu és un misteri, i poc podem dir d'Ell. Però creiem que el seu Esperit habita en la profunditat de nosaltres mateixos. I, si és així, només podem dir que Ell és la nostra realitat més fonda. Aquest pobre que jo sóc, és un lloc on Déu es pot manifestar. La seva manifestació és l'amor que tendeix a crear un món de relacions fraternals, aquesta comunitat utòpica en què la vida humana arriba a la seva plenitud. La vida espiritual consisteix, en primer lloc, a treure tot allò que pot impedir o afeblir la vida d'aquest amor dins la mateixa persona; en segon lloc, consisteix a deixar que aquest amor s'expressi mitjançant les obres que li són pròpies. Alliberar aquest amor i exercir-lo podria ser un resum del que anomenem vida espiritual: com qui diu «servir i estimar».

La convicció que aquest amor és la força de Déu és un altre eix de la vida espiritual. Perquè la solidaritat es manifesta amb mitjans febles i està sempre amenaçada, fàcilment la força més aparent de la riquesa i la violència poden fer-nos recular o mirar de pactar. La fe

i l'esperança es manifesten en el fet de no deixar-se aclaparar per aquesta aparença de poder i confiar en la força de l'amor solidari. Així ho van fer els israelites quan recordaven com havien pogut escapar del poder del faraó. Així ho van fer també els primers cristians quan es van adonar que el qui havia estat crucificat havia estat exaltat i els havia fet arribar el seu Esperit. La vida espiritual es recolza en la fe que Déu vol desplegar-se dins nostre i portar a terme la seva obra en nosaltres i a través de nosaltres, de manera que es manifesti, com diu Pañella, «la divinitat que treballa en nosaltres». Som cridats a confiar d'una manera creixent en la força de la fraternitat que neix del més pregon de nosaltres mateixos.

* * *

El camí que va fer en Pañella per acostar-se als exclosos, mogut per la compassió, el va portar a interpretar la realitat d'una manera determinada. La seva mirada ens aporta una perspectiva privilegiada sobre nosaltres mateixos i sobre Déu.

«Ajudar», amb aquest verb, Ignasi de Loiola expressà modestament el seu gran desig de fer el bé als altres.

Sota aquest lema de servei i senzillesa, l'Escola Ignasiana d'Espiritualitat (EIDES) ofereix aquesta sèrie de materials ignasians.

Escola Ignasiana d'Espiritualitat (EIDES) **Col·lecció «Ajudar»**

65. T. GUARDANS. Cristina Kaufmann, a la recerca de l'essencial - 66. J. BAQUER. Acompanyar, servei d'Església (2) - 67. D. MOLLÀ. L'espiritualitat ignasiana com a ajuda davant la dificultat - 68. J. ROIG. El creixement espiritual - 69. L. YLLA - X. MELLONI - J. RAMBLA - D. OLLER. De què parlem quan parlem d'interioritat? - 70. P. TRIGO. Pere Claver, esclau dels esclaus - 71. J. GLÉNISSON. Una interpretació contemporània dels Exercicis de sant Ignasi - 72. JOSEP M. RAMBLA - SEMINARI D'EXERCICIS (EIDES). Exercicis Espirituals de sant Ignasi de Loiola. Una relectura del text (3) - 73. J. MENACHO. «Perquè aparegui la divinitat que treballa en nosaltres»

Els títols d'aquesta col·lecció es poden descarregar d'internet a: www.cristianismeijusticia.net/eides

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns EIDES a tothom que ho sol·licita. Si vostè desitja rebre'ls, demani'ls a Cristianisme i Justícia.

Cristianisme i Justícia

Roger de Llúria 13 - 08010 Barcelona
93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

cristianismeijusticia

cijusticia

fespinal89